

MEZEI ZSUZSANNA

RENDSZERVÁLTÁS A VAJDASÁGBAN 1944/45-BEN A VAJDASÁGI LEVÉLTÁR FONDJAINAK TÜKRÉBEN

BEVEZETŐ

Az 1944–45-ös rendszerváltás témájára a Vajdasági Levéltár nyolc fondját választották ki a levéltár dolgozói. Az ezekben található dokumentumok segítenek hitelesebb képet festeni azokról a vészterhes időkről. A fondok bemutatásakor a fond-dossziét vettem alapul, mert ezekben nemcsak a fond keletkezéséről, de szerkezeti felépítéséről is a legszélesebbkörű információkhoz juthattam. Miután a fond anyagának a szerkezeti felépítését áttanulmányoztam, magával a fond iratanyagával ismerkedtem, majd néhány reprezentatív iratot kiválasztottam, amelyekről analitikus leírást készítettem. (Az analitikus leírás az ügyirat rövid tartalmi kivonata a legfőbb adatokkal). A válogatás alkalmával azokat az iratokat részesítettem előnybe, melyek a délvidéki magyarság meghurcoltatásáról, történelmének egyik leggyászosabb időszakáról tanúskodnak. Bemutatok néhány olyan iratot is, amelyek a hatalomváltás körülményeire, folyamatára világítanak rá. Természetesen figyelmem nem terjedhetett ki mindenre, és nem is ez volt a céloom, hanem az, hogy felkeltsem a kutatók figyelmét a Vajdasági Levéltár ezen fondjainak a kutatására, feltárására.

Megjegyzés: minden fond anyaga szerb nyelvű, az iratokból való idézés a szerző fordítása.

F. 169 VAJDASÁGI NÉPFELSZABADÍTÓ FŐBIZOTTSÁG ÚJVIDÉK (1943–1945), 1944–1945

Levéltári segédletek: áttekintő raktári jegyzék, fondképző és fondtörténeti jegyzet, analitikus leltár, személynévmutató, tárgymutató, helynévmutató.

A fondot 23 doboz és 4 könyv képezi, összesen 3,16 ifm.

A fond egy kisebb része, kb. 150 ügyirat, a Vajdasági Múzeumban található meg. (Az M megjelölés erre utal az analitikus leírások mellett).

1944. március 10-én alakult meg a Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság. Mivel ebben az időben Vajdaság területén még dúlt a háború, csak illegálisan folytathatta tevékenységét. 1944 októberében, amikor már Vajdaság legnagyobb része felszabadul, a Főbizottság székhelye Újvidék lett. Október végén, amikor bevezették a katonai közigazgatást, a Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság hatalma csak látszólagossá vált, és tulajdonképpen csak Szerémségre korlátozódott. 1945. február 15-e után, amikor megszűnt a katonai közigazgatás, tevékenységét újból kiterjesztette az egész Vajdaság területére, egészen szeptember elsejéig, amikor megalakult Vajdaság Autóm Tartomány

Képviselő Háza és annak testületei, és azok átvették a Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság hatásköreit.

A fond anyagát könyvek és iratok képezik. A könyvek: a bizalmas iratok iktatókönyve 1945-ből és 1946-ból és egy iktatókönyv 1945-ből.

Az iratok a következőképpen vannak csoportosítva: az elnökség levelezésének anyaga, a pénzügyi részleg iratai. Külön csoportot képeznek a pénzürmék visszavonásával foglalkozó iratok.

Az összes iratokról analitikus leltár készült, összesen 2657 darab, melyet könyv alakjában is kiadtak a személynévmutató, a tárgymutató és a helységnévmutató melléklettel együtt.

Vajdasági Népfelszabadító Főbizottságon belül különböző ügyosztályok működtek, mint végrehajtó szervek. Volt belügyi, pénzügyi, tanügyi, mezőgazdasági és erdészeti, ipari-kereskedelmi és kisipari, a szociális- és népegészségügyekkel foglalkozó ügyosztály, végül az építészeti-műszaki kérdésekkel foglalkozó osztály. Később alakult meg a bíraskodási ügyosztály.

Az iratokat tartalmuk szerint rendeletek, utasítások, körlevelek, jelentések, tájékoztatások, szabályzatok, előírások, felszólítások, stb. alapján csoportosítjuk.

Ezekből választottam ki néhányat. Az 1944-ben keletkezett iratok legnagyobb része a Vajdasági Múzeumban van.

1944. augusztus 20., Újvidék

M. 557

Az országos háborús bűnöket vizsgáló bizottság továbbítja a Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság Elnökségének az űrlapok kitöltésére vonatkozó utasításokat. Az utasítás megmagyarázza a nép ellen elkövetett büntett, hazaárulás, kémkedés, a meg szállók erkölcsi támogatása kifejezéseket. (2 lap)

1944. augusztus 30., Újvidék

M. 1261

Vajdaság Népfelszabadító Főbizottság felszólítása a rumai Népfelszabadító Bizottsághoz, hogy azonnal küldjenek jelentést arról, hogy kinek a parancsára kobozták el a kivégzett hazaárulók vagyonát Pećinciben és Petrovciban, és kinek a parancsára alakították meg a konfiskációs bizottságot. (1 lap)

1944. november 15., Újvidék

12

Vajdaság Népfelszabadító Főbizottságának átírata Bácska területen működő Népfelszabadító Bizottságokhoz, hogy továbbítsák a helyi bizottságokhoz azt a felszólítást, miszerint a letartóztatott személyeket kötelesek átadni a járási Népvédelmi Osztálynak (OZNA). (1 lap)

1945. március 14., Újvidék

388

Vajdaság Népfelszabadító Főbizottság Elnökségének határozata arról, hogy a zen-tai gimnáziumban a felső osztályokban megnyílhatnak a párhuzamos magyar tagozatok. (1 lap)

1945. április 10., Újvidék

573

Vajdaság Népfelszabadító Főbizottság Elnökségének rendelete a belügyi osztálynak, hogy vizsgálja ki, milyen szabálytalanságok történtek Adán egyes árúk elkobzása során. (1 lap)

1945. április 20., Újvidék

659

Vajdaság Népfelszabadító Főbizottság törvénykezési osztálya továbbítja Vajdaság Népfelszabadító Főbizottság Elnökségének az „Utasítást a rendes bíróságok felállításáról Vajdaság területén”, azzal a kéréssel, hogy azt az Elnökség fogadja el. (8 lap)

1945. június 9., Újvidék

1095

A vajdasági háborús bűnököt kivizsgáló bizottság elküldi jelentését a Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság Elnökségének arról, hogy egyes ügyvédek háborús bűnösöknek nyilvánítottak. Mellékelve van az ügyvédek névsora. (2 lap)

1945. augusztus 18., Újvidék

1558

Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság Elnöksége kéri a Vajdasági Ügyészséget, hogy a jugoszláviai ügyész közvetítésével hasson a Postaügyi Minisztériumra, vegye vissza azokat a magyar nemzetiségű alkalmazottakat, akiket a katonai közigazgatás alatt bocsátottak el, mivel az ország számára nagyon fontos feladat a nemzetek közötti egyenjogúság betartása. (1 lap)

F. 170 BÁNÁT, BÁCSKA ÉS BARANYA KATONAI KÖZIGAZGATÁSA – ÚJVIDÉK (1944–1945), 1944–1945

Levéltári segédletek: áttekintő raktári jegyzék, fondképző és fondtörténeti jegyzet, analitikus leltár, tárgymutató, helységnévmutató.

A fond 16 dobozból és 5 könyvből áll, összesen 2,07 ifm.

A fond besorolása: különleges jelentőségű fond.

Bánát, Bácska és Baranya Katonai Közigazgatását 1944. október 17-én vezették be Tito parancsára, és ugyanúgy az ő parancsára is szüntették meg 1945. január 27-ei dátummal, azzal, hogy a parancs csak február 15-én lépett életbe. A katonai közigazgatás élére Ivan Rukavina vezérezredest nevezték ki, aki személyesen a főparancsnoknak, Titónak volt alárendelve.

Bánát, Bácska és Baranya Katonai Közigazgatása területileg a Bánáti és a Bácska-Baranyai Katonai Körzetre oszlott, továbbá katonai térségparancsnokságokra, városi parancsnokságokra és falusi katonai állomásokra. Az egész végrehajtó és bírósági hatalmat ez a szerv gyakorolta, a Népfelszabadító Bizottságoknak csak tanácsadói szerepük volt. Bácska és Baranya Katonai Körzetnek Újvidék volt a székhelye, Bánát Katonai Körzeté Nagybecskerek (Petrovgrad). A katonai igazgatás szervezte meg a mozgósítást, a ruhanemű és a cipők begyűjtését, az egészségügyi kellékek beszerzését a hadsereg számára. Megszervezte a hadikórházakat, katonai begyűjtő központokat, és több más hasonló tevékenységgel foglalkozott. Többek között gondoskodott a hadsereg és a

lakosság élelmezéséről, a közlekedési útvonalak, ipari létesítmények felújításáról és kiépítéséről, a megművelhető földterületek megműveléséről. Továbbá megszervezte az ipari és kisipari termelés újraindítását, az oktatási és kultúrintézmények munkájának újbóli beindítását, valamint szorgalmazta a kulturális hagyatékek védelmét.

A fond iratainak a tartalma: Bánát, Bácska és Baranya Katonai Közigazgatás megalakításáról és szerkezeti felépítéséről szóló iratok. A különböző profilú szakemberek biztosítására, a felnőtt lakosság mozgósítására, új katonai alakulatok létrehozására vonatkozó iratok. Az iratok egy része a Vörös Hadsereggel és a Bolgár Hadsereggel való együttműködésről szól. A front visszavonulása után az ipari létesítmények felújítása és üzembe helyezése, továbbá az élet normalizálása volt az egyik fő feladata a katonai közigazgatásnak, ezekről a tevékenységekről számos dokumentum tanúskodik.

A fond két csoportra oszlik: a könyvekre és az iratokra. A könyvek a műszaki, közlekedési osztály iktatókönyvei, továbbá a vízügyi részleg iktatókönyvei.

Az iratok egy részét a Katonai Közigazgatás parancsnokának levelezései képezik, majd osztályok szerint vannak rendezve az iratok: általános, gazdasági, műszaki, egészségügyi, tanügyi osztály. Nyolc dobozban a jelzet nélküli iratok vannak, melyeket levéltári jelzettel láttak el.

Az iratokról analitikus leltár készült (összesen 1661 darab) tárgy- és helységnév-mutatóval.

Illusztrációként kiválasztottam néhány ügyiratot.

1944. december 1., Újvidék

69/1944

Bánát, Bácska és Baranya Katonai Közigazgatás parancsnokának rendelete a katonai körzeteknek, katonai térségparancsnokságoknak, városi parancsnokságoknak és falusi katonai állomásoknak a magyarokkal és a németekkel való bánásmódról, mivel „több helységben és falban helytelen bánásmódot alkalmaztak, amelyek rossz fényben tüntetik fel hadseregünket, és ártanak népünk és országunk hírnevének” (kiemelés – a szerző). Az 1-es bekezdés alatt meghatározza a magyarokkal való bánásmódot, „akiket jogban és kötelességben kiegyenlít a többi lakossággal. Ez alól csak azok a magyarok képeznek kivételt, akik mint háborús bűnösök részesei voltak a magyar fasiszták bűncselelményeinek...” (kiemelés – a szerző). Az a) pont alatt elrendeli, hogy „minden büntetőtábor, ahol magyarokat tartanak fogva, feloszlassanak, és csak azokat a magyarokat tarthatják fogságban, akik ellen bírósági eljárás folyik, vagy már elítélte őket az illetékes hadbíró.” A 2-es bekezdés alatt „meghatározza a németekkel való bánásmódot, akik többségükben a gonosztevő német fasiszták oldalára álltak” (kiemelés – a szerző). (2 lap)

1944. november 28.

V – 599/1944

A Jugoszláv Nemzeti Felszabadító Bizottság, a Petrovgradi (Nagybecskerek) Postaigazgatóság (távírat és telefon) megküldi a német, a magyar és a román hivatalnokok jegyzékét (8 lap)

Kimutatások a lakosság létszámáról, nemzetiségi összetételéről, háztartások számáról, a fasiszták elhagyott házainak számáról, megrongálódott és összedőlt házakról Bánát területén 1945-ben. Egy lapon, melyen nincs keltezés, az összeíráshoz készült útmutatón a megjegyzés rovatban a következőket írja: „A német lakosságot kitelepítik, és büntető táborokban helyezik el, így az összeírt német lakosság száma nem felel meg a valóságnak. A magyar lakosságot a Megszállók és Együttműködők Bűncselekményeit Kivizsgáló Vajdasági Bizottság (háborús bűnöket kivizsgáló bizottság) javaslatára kitelepítették a csurogi és zsabylai községből, és büntető táborokban helyezték el őket. Ezeknek a száma 1945. március végén 5180.” (kiemelés – a szerző) (47 lap)

F. 171 BÁCSKA ÉS BARANYA KATONAI KÖRZETE – ÚJVIDÉK (1944–1945), 1944–1945

Levéltári segédletek: áttekintő raktári jegyzék, fondképző és fondtörténeti jegyzet, analitikus leltár, tárgymutató, helységnévmutató.

A fond 13 dobozból és 6 könyvből áll, összesen 13,72 ifm.

Bácska és Baranya Katonai Körzete öt katonai térségparancsnokságra volt felosztva: az Újvidéki, Zombori, Becsei, Szabadkai és a Baranyai Térségparancsnokságokra.

A fond iratainak a tartalma közvetlenül a felszabadulás utáni helyzetet tükrözi.

A könyvek az általános és a gazdasági osztály iktatókönyvei 1944–45-ös évből, és az általános osztály névmutatója.

Az iratok az általános, gazdasági, egészségügyi, tanügyi osztály levelezései. A jelzet nélküli iratokat levéltári jelzettel láttak el. Az összes iratról analitikus leltár készült (összesen 1821 darab) tárgy- és helységnévmutatóval.

Illusztrációként kiválasztottam néhány ügyiratot.

1945. február 1., Kiskér (Bačko Dobro Polje)

I – 1048/1945

A Kiskéri Katonai Állomáshely válaszol a Katonai Körzet 804/945-ös számú iratára, és kijelenti, hogy ebben a helységben nem volt vezetéknév-változtatás. A vezetéknév megváltoztatásának tilalmát azért vezette be a hatalom, hogy nehogy valamelyik háborús bűnös ily módon próbáljon megszökni a felelősségrevonás alól. (2 lap)

1944. december 14., Újvidék

III – 86/1944

Bácska és Baranya Katonai Körzetének Parancsnoksága Újvidéken a *tengerész-laktanyában* levő munkatáborból három asztalost, Meringer Istvánt, Raffai Nándort és Kolai Jánost küldi ki az Isidor Bajić zeneiskolába helyreállítási munkálatokra. (2 lap)

1944. december 4., Újvidék

III – 752/1944

Az Iparos Egyesület javasolja az Újvidéki Helyi Parancsnokságnak, hogy ellenőrizzék a nemzeti kisebbséghez tartozó iparosokat — ez főleg a magyarokra vonatkozott —, hogy együttműködtek-e a megszállókkal és kérjenek jellemzést róluk. (2 lap)

1945. január 29., Újvidék

III – 1780/1945

Bácska és Baranya Katonai Körzet Gazdasági Osztályának az ellátással megbízott részlegének a főnöke beszámol a csurogi népelleneségek vagyonának elkobzásáról az 1945. január 23-tól 28-ig tartó akcióban. Szám szerinti kimutatás készült az elhajtott jószágokról, baromfikről, kocsikról, szekerekről, szánkókról stb. (1 lap)

1944. december 6., Szabadka

VI – 43/1944

Bácska és Baranya Katonai Körzet Tanügyi Osztályának utasítása Szabadka Katonai Körzet Tanügyi Részlegéhez, hogy a magyar tanulóknak és azoknak a diákoknak, akiknek a szülei elmagyarosodtak, az iskolába való beiratkozásakor vegyék figyelembe a szülők kívánságát. (2 lap)

1944. december 19., Újvidék

VI – 78/1944

Az Oktatási Ügyosztály vezetőjének válasza a Zombori Területi Katonai Parancsnokság Oktatási Osztályának: engedélyezni kell Apatinban a cigányoknak, hogy az oktatási nyelvet szabadon válasszák meg. A magyar tanítóképzőkben végzett tanítók pótképzések nélkül dolgozhatnak. A magyaroknak és a bunyevácoknak engedélyezik a tanítói továbbképzéseken való részvételt. (2 lap)

Levéltári egység (Dátum nélküli)

175

Bácska és Baranya háborús áldozatinak kimutatása az 1941. április 13. és 1944. október 23-ai közötti időszakban. A jelentés Bajcsy-Zsilinszky Endre 1942. február 4-ei memorandumának adataira hivatkozik. (3 lap)

F. 172 BÁNÁT KATONAI KÖRZETE – NAGYBECSKEREK (PETROVGRAD) (1944–1945), 1944–1945

Levéltári segédletek: áttekinthető raktári jegyzék, fondképző és fondtörténeti jegyzet, analitikus leltár, tárgymutató, helységnévmutató.

A fond 5 dobozból áll, összesen 0,62 ifm.

Bánát Katonai Körzete négy katonai térségparancsnokságra volt felosztva: a Kikindai, Nagybecskereki (Petrovgrádi), Pancsevői és a Verseci Térségparancsnokságokra.

A fond iratainak a tartalma Bánát újjáépítéséről, a hadsereg és a lakosság ellátásáról, a káderekérdés megoldásáról, a vízszabályozó társaságokban uralkodó helyzetről és az alkalmazottak fizetéséről szólnak. Az összes iratról analitikus leltár készült (összesen 234 darab) tárgy- és helységnévmutatóval.

F. 177 VAJDASÁG NÉPEINEK NEMZETI BECSÜLETE ELLENI
BŰNCSELEKMÉNYEK ÉS KIHÁGÁSOK ELÍTÉLÉSÉT
VÉGZŐ BÍRÓSÁG (1945), 1945

Levéltári segédletek: áttekintő raktári jegyzék, fondképző és fondtörténeti jegyzet, analitikus leltár.

A fond 1 dobozból és 3 könyvből áll, összesen 0,11 ifm.

A fond besorolása: különleges jelentőségű fond.

Vajdasági Népfelzabardító Főbizottság Elnökségének határozata alapján 1945. április 30-án felállították Vajdaság Népeinek Nemzeti Becsülete Elleni Bűncselekmények és Kihágások Elítélését Végző Bíróságot (becsületbíróság). Ez a bíróság munkáját illetően teljesen független volt. Székhelye Újvidéken volt, de Mitrovicán és Nagybecskerekben kihelyezett bírósági tanács működött. A bíróság a Megszállók és Együttműködők Vajdasági Bűncselekményeit Kivizsgáló Bizottság, az ügyészség, a hadbíró, a rendes bíróságok, magánszemélyek feljelentése alapján, illetve a bíróság saját maga kezdeményezésére kezdte meg az eljárást. Vajdaság Autonóm Tartomány Elnöksége 1945. szeptember 13-ai ülésének határozata alapján beszüntetik ennek a különleges bíróságnak a működését, és az illetékességet átruházzák a járásbírókra.

A bíróság létrehozásának célja a lakosság széleskörű átvilágítása volt. A Vajdaság népeinek becsülete elleni bűncselekmények körébe tartozott a megszállókkal és hazai árulókkal történt mindenféle együttműködés. Nemcsak a gazdasági, politikai együttműködés, hanem pl. a kulturális, művészeti és jogi együttműködés is bűncselekménynek számított. Az ítéletek többségében a következő büntetési tételek szerepelnek: pl. a magyar nemzeti becsület elvesztése, a közéletből való kizárás, a közfunkciók ellátásának tilalma, valamint valamennyi, a korszakban a Vajdaság polgárait megillető jog és kedvezmény megvonása.

A fond iratainak a tartalma: Vajdaság Népeinek Nemzeti Becsülete Elleni Bűncselekmények és Kihágások Elítélését Végző Bíróság munkájáról szóló jelentések,

a bírósági tanács fizetési listája, a bíróság megszűnéskor készült jegyzőkönyvek a bevégzett és a folyamatban levő eljárásokról, az irodai kellékekről készült leltár, az alkalmazottak személyi lapjai, hiteligénylések és a bírósági ítéleteknek egy kisebb hányszáma. Mivel a Vajdasági Levéltár csak nagyon kis mennyiségű iratot vett át, feltételezhető, hogy az iratok legnagyobb része a vajdasági járásbírók maradt, mivel azok lettek az illetékesek a becsületbíróságok megszüntetése után.

Más fondok átvizsgálásakor több olyan dokumentumra akadtam, amelyek ennek a bíróságnak a munkájára vonatkoznak. Pl. a 209-es fondban, a Vajdasági Ügyészség irataiban Sn 51/1945 jelzetű 1945. július 4-ei dátummal ellátott ítéletet találtam. Az ítélet mellett ott volt a Vajdasági Ügyészség vádemelése is. Az ítéletet Vajdaság Népeinek Nemzeti Becsülete Elleni Bűncselekmények és Kihágások Elítélését Végző Bíróság hozta meg. A vádlott Kolár Ferenc (Franje) volt kulai tanító, leventeoktató, magyar, a vád ellene: politikai propaganda és a megszállókkal való együttműködés. Az ítélet: a magyar nemzeti becsület elvesztése 12 éves időtartamra és öt éves nehéz kényszermunka. (Az ügyirat 7 lapból áll.)

A fond átnézésekor néhány ügyiratot kiválasztottam illusztrációképpen.

1945. szeptember 24., Nagybecskerek

Su 46/1945

Vajdaság Népeinek Nemzeti Becsülete Elleni Bűncselekmények és Kihágások Elítélését Végző Bíróság Bírósági Tanácsa Nagybecskerekben továbbítja a Pancsovai Kerületi Bíróságnak, mint területileg illetékes bíróságnak azt a jegyzéket, melyen összesen 14 lezárt ügy iktatószáma szerepel.

A nagybecskereki Bírósági tanács jegyzőkönyve alapján 23 lezárt ügyről szóló kimutatást továbbítottak a nagybecskereki Kerületi Bíróságnak, mint illetékes bíróságnak, miután megszűnt a Vajdaság Népeinek Nemzeti Becsülete Elleni Bűncselekmények és Kihágások Elítélését Végző Bíróság. (1 lap)

1945. június 28., Nagybecskerek

Su 17/1945

A Bírósági Tanácsa Nagybecskerekben továbbítja Vajdaság Népeinek Nemzeti Becsülete Elleni Bűncselekmények és Kihágások Elítélését Végző Bíróság elnökének Újvidékre a havi jelentést, melyben beszámol arról, hogy Marko Gyuric, Csicsai Ignác, Aranyos József és Balog Sándor ellen indított eljárásokat befejezték, és az ítéleteket kihírdették. (1 lap)

Keltezés nélkül, Újvidék

Sn 33/1945

Vajdaság Népeinek Nemzeti Becsülete Elleni Bűncselekmények és Kihágások Elítélését Végző Bíróság Újvidéken vádat emel Pap született Prangel Karolina ellen, aki szabadkai lakos, nemzetisége szerint magyar. A vád elletne közvetlen feljelentés. A bíróság ítéletet hoz Pap Karolina, banktisztviselő ügyében a megszállókkal való politikai együttműködés és feljelentés miatt, és a magyar népi becsületének 5 évre történő elvesztésére, valamint egy év kényszermunkára ítéli. Az indoklásban a következő áll: „Az elítélt tettével beszennyezte a magyarságát, és azoknak a magyaroknak a nevét, akik Petőfi zászlaja alatt harcoltak a Pannon síkságon az egész európai reakciós erők ellen.” (kiemelés – a szerző)

1945. augusztus 20., Újvidék

Sn 102/1945

Vajdaság Népeinek Nemzeti Becsülete Elleni Bűncselekmények és Kihágások Elítélését Végző Bíróság Újvidéken ítéletet hoz Jakobcsity Konen Vilim ellen, aki szabadkai lakos, nemzetisége szerint magyar, a megszállókkal való gazdasági együttműködés miatt, és a magyar népi becsületének 3 évre történő elvesztésére, egy év kényszermunkára és vagyona tetemes részének az elkobzására ítélik. (Megmaradt egy háza és 120 lánca földje Szabadkán). (1 lap)

F. 183 A MEGSZÁLLÓK ÉS BŰNCSELEKMÉNYEIT KIVIZSGÁLÓ VAJDASÁGI BIZOTTSÁG (HÁBORÚS BŰNÖKET KIVIZSGÁLÓ BIZOTTSÁG)

Levéltári segédletek: áttekintő raktári jegyzék, fondképző és fondtörténeti jegyzet, a fond egy részéről analitikus leírás készült, továbbá helynévmutató az ügyiratok azon részéről, amelyek az áldozatokról és károsultakról szólnak

A fond 549 dobozból + 24 doboz rendezetlen irat és 79 könyvből áll, összesen 82,5 ifm.

A fond besorolása: különleges jelentőségű fond.

Megjegyzés: a fond egy része a Vajdasági Múzeum tulajdonában van, erről a levéltári anyagról semmilyen kimutatással nem rendelkezik a Vajdasági Levéltár.

A Megszállók és Bűncselekményeit Kivizsgáló Vajdasági Bizottság, közismert nevén a háborús bűnöket kivizsgáló bizottság a Népfelszabadító Bizottság 1944. március 11-től 13-áig tartó ülés határozataként alakult meg, és szerkezetileg a Népfelszabadító Bizottság Oktatásügyi és a Propaganda tárcájához tartozott. A munkaügyi szabályzata 1944. május 6-án lépett életbe. A Jugoszláv Föderatív Népköztársaság Képviselőházának Elnöksége az 1948. április 14-én kihirdetett rendeletével beszüntette az állami bizottság munkáját, és ezzel egy időben a vajdasági bizottság munkája is megszűnt.

A vajdasági bizottság feladata az volt, hogy összegyűjtse az adatokat a háborús bűnökkel gyanúsított helyi polgárokról, a büntettekről, gyilkosságokról, gyújtogatásokról, erőszakokról, továbbá, hogy névsort készítsen azokról a személyekről, akiket munkatáborokba, börtönökbe hurcoltak el, jegyezze le azoknak a nevét és összes személyi adatát, akik ezekért a büntettekért felelősek. Az összegyűjtött adatok alapján a bizottság megállapította a büntett fajtáját.

A fond iratainak tartalma: a fond legnagyobb részét a begyűjtött feljelentések teszik ki az áldozatokról és a károsultakról, a büntettekről és a bűnösökről. A feljelentések alapján elkészültek a büntettekről és a bűnösökről szóló határozatok, az áldozatok és kárvallottak tanúvallomásairól jegyzőkönyvet vettek fel. A fondhoz tartoznak még egyéb bizonyítékok és közérdekű közlemények, rendeletek, kimutatások, stb.

A fond legnagyobb részét a feljelentések teszik ki, ez kb. 284 doboz anyaga. A feljelentések helységek szerint ábécé sorrendbe vannak csoportosítva. A feljelentések a következő adatokat tartalmazzák: adatok a büntettről és a bűnösökről, a színhelyről, a büntett leírása, bizonyítékok, a kár milyensége és végül a megjegyzés rovatban azoknak a személyeknek a neve is mag van említve, akik részesei voltak a büntettnek.

A helységenkénti feljelentések jegyzékében fel van tüntetve a kárt szenvedett neve és a kár nagysága dinárban kifejezve.

A feljelentés alapján készült el a megszállók által elkövetett büntettekről és a velük együttműködőkről szóló határozat. A határozatot a vajdasági bizottság hozta meg, melyben a feljelentésben megjelölt adatokra hivatkozva a büntetett különböző csoportokba sorolta be. A büntetteket előre megállapított csoportokra osztották: Bácskában és Szerémségben 8-8 csoport létezett, míg Szerémségben 6, melyeket számokkal is megjelöltek. Például Bácskában és Baranyában a „bevonulás”-t egyes számmal jelölték, és a bevonulás alkalmával elkövetett bűncselekményeket sorolták ide. A 19 dobozban kb. 7900 határozat van.

A büntettekkel és a bűnözőkkel kapcsolatos dokumentumok területi felosztás szerint vannak csoportosítva: Vajdaság, Bácska, Baranya, Bánát, majd ezeken belül jársok, majd helységek szerint. Összesen 27 doboz tesz ki a fondnak ez a része.

Ezután a bűnösök és a népellenesek nyilvántartó kartonjai következnek. Ezek kis kartonocskák, kb. 10x7 cm méretűek, és dobozonként három csoportra vannak felosztva. Vannak az "I", "O" és "P" betűsek. Az "I" azt jelenti, hogy a személy vizsgálat alatt van (pod istragom), az "O"-n (optužen) az elítéltek nevei vannak, míg a "P" (presuden) csoportban levő lapocskákon azoknak a nevei vannak feltüntetve, akiket

mindenféle bírósági ítélet nélkül likvidáltak. Az "I" és "O" kartonokon a név mellett fel vannak tüntetve azok az adatok, melyek az eljárásra vonatkoznak, az elítélteknél a bírósági ítélet száma is megtalálható, viszont a "P" kartonokon a néven kívül esetleg a nemzetiségre, ritkán a foglakozásra utaló adatok mellett csak a kivégzés helye van feltüntetve.

Ugyanilyen nyilvántartás készült a népellenégekről. Külön sorozat van a bácskai és baranyai népellenégekről.

A fond-dosszié szerint a 12 dobozban összesen 30 000 nyilvántartó karton van.

Körülbelül 100 dobozban vannak elhelyezve azok az ügyiratok (inventar predmeti), melyek a háborús bűnösökre vonatkoznak. A körülbelül 34 000 ügyiratot tartalmazó anyagot a vizsgáló bizottság gyűjtötte és állította össze. Ezek az ügyiratok fontos adatokat tartalmaznak úgy a büntettekről, mint azok elkövetőiről, és a bírósági eljárás megindításához szolgáltak alapul. A keresett ügyirat minél eredményesebb felkutatását szolgálja az a könyv, melynek a neve „A dokumentumok leltára” (Inventar predmeta).

A 496. doboztól az 530-adiig azok az iratok vannak elhelyezve, melyek a járási vizsgáló bizottságok és kirendeltségek munkáját tükrözik. Például az 524-es dobozban azoknak a tanúvallomásoknak a jegyzőkönyvei vannak, melyek Zomborban és környékén történtek, továbbá itt vannak még különböző utasítások, jelentések, rendeletek is, melyek erre a körzetre vonatkoznak.

Külön nyilvántartási kartonokat vezetett a Menekültügyi Hivatal az 1941-es menekültekről. Ez az anyag 11 dobozban van összegyűjtve.

Nagyon értékes az 595-os doboz tartalma, mert ebben vannak a hadbíróóság töredékeiben megőrzött ítéletei.

Hátra maradtak azok a dobozok, melyekben ún. „minden” megtalálható. Ezek közül a fénykép- és újságkivágások gyűjteményét emelném ki, melyek között megtalálható például a Zentai Újság 1941-es, 1942-es és 1944-es évfolyama. Az 532. dobozban egy 280 oldalas elaborátum van az 1941–42-es razziáról, melyhez egy névsor van csatolva azoknak a névvel, akik részt vettek a razziában. A névsoron 1250 név szerepel.

A fond szerves részeit képezik a könyvek, melyek segítik az iratokban való könnyebb tájékozódást. Ezek iktatókönyvek, névmutatók, a dokumentumok leltára (inventar dokumenata) és különböző mutatók. A legsűrűbben forgatott könyvek egyike a háborús bűnök áldozatainak névjegyzéke az újvidéki, nagybecskereki, pancsevői, szabadkai kerületi kirendeltség területéről. A háborús bűnösök nevei két könyvben vannak regisztrálva (63. és 64. sorszám alatt) összesen 7739 név szerepel a jegyzékben. A 11. rubrikában arra a kérdésre, hogy a háborús bűnös ítélet által lett-e kivégezve vagy anélkül, külön meg vannak jelölve azok a nevek, ahol nem volt bírósági ítélet, vagyis önkényes ítélezés áldozatáról van szó. Néhány név mellett hivatkoztak a hadbíróóság ítéletének a számára vagy a határozat számára, amelyet a bizottság hozott meg. A 65. és 66. könyvben a népellenégek nevei vannak feltüntetve, de itt is kiemelték azoknak az áldozatoknak a nevét, akik mindenféle bírósági ítélet nélkül lettek kivégezve. A név mellett „Presuden” megjelölés áll. A népellenég névmutatójában 8640 név szerepel. A 67-es sorszámú könyv a háborús bűnösök nevét tartalmazza. Itt, ebben a könyvben van egy melléklet kettes sorszámmal, melybe a kivégzett magyarok, szerbek és más nemzetiségűek nevét rögzítették. A 73-as könyv 1944–1945-ben önkényesen kivégzett háborús bűnösök nyilvántartása (Knjiga evidencije streljanih ratnih zločinaca, 1944–1945).

Abban a rubrikában, ahova azt kellett bejegyezni, hogy ki hozott határozatot a kivégzésről mindig az OZNA (Népvédelmi osztály) rövidítés van bejegyezve. A könyvben nem található adat arról, hogy ki és mikor vezette a könyvet. 1106 magyarnak a neve van felírva és külön 468 horvát és más nemzetiségű név szerepel a könyv végén. A kivégzések dátuma 1944 októbere és novemberére.

Külön könyvet vezettek a vádlottakról és azokról a személyekről, akik kárt szenvedtek az újvidéki és pancsevői körzetben.

F. 207 VAJDASÁGI LEGFELSŐBB BÍRÓSÁG – ÚJVIDÉK (1945–1991), 1945–1986

Levéltári segédletek: áttekintő raktári jegyzék, fondképző és fondtörténeti jegyzet.

A fond 1151 dobozból és 434 könyvből áll, összesen 166 ifm.

A fond besorolása: különleges jelentőségű fond.

A fondképző rövid története:

Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság elnökségének 1945. április 27-ei ülésén meghozták Vajdaság területén levő rendes bíróságok működési szabályzatát, és egész Vajdaság területére egy legfelsőbb bíróságot állított fel. A Szerbiai Képviselőház 1991. július 11-ei 5. rendkívüli ülésén a bíróságokról hozott törvény 1992. január elsejétől megszüntette a Vajdasági Legfelsőbb Bíróságot.

A fondot a könyvek és az iratok együttese alkotja. A bíróságoknál alkalmazott rövidítések szerint vannak az ügyiratok csoportosítva.

A fond anyagának megvizsgálásakor megállapítottam, hogy az 1945-ös évből csak nagyon kevés ügyirat van, ami érthető is, mivel idő kellett míg a fellebbezések eljutottak a legfelsőbb bírósáig.

Az áttekintő raktári jegyzék szerint az 1945-ben keletkezett iratok többsége a „K” és a „KŽ” jelzést viseli, vagyis büntető és büntetőjogi fellebbezések. Ebből összesen 137 ügyirat van, de a következő évben ez a szám már jóval nagyobb, és majdnem eléri az ezret (928). Ezek az ügyiratok tartalmukban az 1944–45-ös évekhez kapcsolódnak, de már néhány a kötelező beszolgáltatásokkal is foglalkozik.

Az „R” jelzés alatt, melyek peren kívüli megegyezésekre vonatkoznak, többnyire olyan ügyiratok vannak, melyek az ügyvédi tevékenységgel, az ügyvédi kamarával kapcsolatosak. Több ügyirat az ügyvédi kamara döntésére vonatkozó fellebbezés, mivel a kamara betiltotta egyes ügyvédeknek a működését a megszállókkal való együttműködés miatt. Az 1945-ös évből 50 ilyen tartalmú ügyirat van, a következő évben már 300.

A „RK” jelzés alatt levő iratok csak 1947-ben jelennek meg, de amikor beletekinttem ezekben, láttam, hogy olyan ügyekről van szó, melyek még 1945-ben kezdődtek.

Az előbb felsorolt jelzések mindegyikéből kiválasztottam egy-egy ügyiratot illusztrációképpen.

1945. október 31., Újvidék

KŽ 44/1945

Az 1945. október 31-ei nyilvános tárgyaláson a Vajdasági Legfelsőbb Bíróság a következő ítéletet hozta: elveti az ügyész vádját és teljes egészében jóváhagyja az Újvidéki Kerületi Bíróság ítéletét. Az Újvidéki Kerületi Népbíróság ítélete szerint Balaton

Margitot bizonyítékok hiányában felmentik a vád alól. A vád ellene az volt, hogy 1942 januárjában, az újvidéki razzia első napján néhai Radujkov Darinka háza előtt megállította a magyar katonákat, és a következőket mondta nekik: „Itt vannak a csetnikek, és fönt a padláson főzik a paprikást”, majd a katonákat beküldte a házba, akik Radujkov Darinkát elhurcolták és megölték. (1 lap)

1945. december 27., Újvidék

R 1/1945

A Vajdasági Legfelsőbb Bíróság vita tárgyává tette Dr Maros Károly fellebbezését az Ügyvédi Kamara Ideiglenes Vezetőségének 1945. június 2-ai 74/1945 számú határozata ellen. Az 1945. december 27-én megtartott tárgyaláson a következő határozatot hozta: Dr Maros Károly fellebbezését elveti, és az Ügyvédi Kamara Ideiglenes Vezetőségének határozatát megerősíti, mellyel a kamara megvonta Dr Maros Károlytól azt a jogot, hogy bejegyeztesse magát ügyvédként, mivel nem rendelkezik választói joggal, és nem méltó, hogy ügyvédi tevékenységet folytasson a megszállókkal való együttműködése miatt. A határozathoz csatolva vannak a következő iratok: A Vajdasági Legfelsőbb Bíróság kérvénye a belügyi osztályhoz, melyben jelentést kér arról, hogy Dr Maros Károly rajta van-e a választói névjegyzéken, valamint a Vajdasági Ügyészség fellebbezése, az újvidéki belügyi és általános osztály káderjellemezése Dr Maros Károlyról. (6 lap)

1945. január 13., Újvidék

RK 6/1947

A Vajdasági Legfelsőbb Bíróság 1945. január 13-ai ülésén meghozott határozatában elfogadja az ügyész ajánlatát Bencsik Mihály büntetésének enyhítésére. A Zentai Járásbíróság és a Szabadkai Körzeti Bíróság is Bencsik Mihályt jogerősen elítélte egy év szabadságvesztéssel járó kényszermunkára és 5000 dináros pénzbüntetésre meg nem engedett üzérkedés miatt (20 kg zsírt adott el 110-120 dináros kilógrammonkénti áron). A büntetést oly módon enyhítik, hogy a szabadságvesztéssel járó kényszermunkát elengedik jó magatartás miatt. A megszállás alatt is kifogástalanul viselkedett, és enyhítő körülménynek számít, hogy az elítéltnak két kiskorú gyermeke van. Csatolva van az ügyész ajánlata Bencsik Mihály büntetésének enyhítésére, a Zentai Járásbíróság jelentése az ügygel kapcsolatban és a Zentai Járásbíróság ítélete. (8 lap)

F. 209 VAJDASÁGI ÜGYÉSZSÉG – ÚJVIDÉK (1945–1991), 1945–1965

Levéltári segédletek: áttekintő raktári jegyzék, fondképző és fondtörténeti jegyzet. A fond 256 dobozból és 83 könyvből áll, összesen 34,5 ifm. A fond besorolása: különleges jelentőségű fond.

Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság elnökségének 1945. május 4-ei ülésén meghozott határozata értelmében Dr Slavko Kuzmanivićot, újvidéki ügyvédet jelölte ki vajdasági ügyésznek, és kinevezését kérte a Demokratikus Föderatív Jugoszláv Ügyészségétől, melyet az 1945. május 12-én meg is tett. Ettől a dátumtól számítják a Vajdasági Ügyészség tevékenységét. A Szerbiai Képviselőház 1991. július 16-ai ötödik

rendkívüli ülésén a Ügyészségekről hozott törvény értelmében 1992. január elsejétől megszűntette a Vajdasági Ügyészséget.

Az ügyészségen a következő ügyosztályok működtek:

1. büntetőjogi,
2. polgári,
3. katonai,
4. népvédelmi osztály,
5. általános felügyeleti,
6. személyzeti ügyosztály.

A fondot a könyvek és az iratok együttese alkotja. Az Ügyészségnél alkalmazott rövidítések szerint vannak az ügyiratok csoportosítva. Az ügyiratok tartalmát tekintve a fond anyagának nagyobbik részét azon magánszemélyek elleni vádiratok teszik ki, akik büntető kihágást követtek el, továbbá vádemelések állami tulajdon hűtlen kezelése miatt és fellebbezések a járási és kerületi bírósági ítéleteire. A fond egy részét a bizalmas iratok alkotják. A különböző levelezési anyagok betekintést nyújtanak a Ügyészség munkájába és hatáskörébe.

A fond-dossziében található megőrzési iratjegyzékben a rövidítésekhez tartozó témakörök jegyzéke található, ami segít az eligazodásban.

A fond anyagának átvizsgálásakor látható, hogy az 1945-ös évből csak nagyon kevés ügyirat van.

A szigorúan bizalmas és bizalmas ügyiratok közül egy sincs az 1945-ös évből.

A fondból 1944–45-ös évekre vonatkozó ügyiratokat választottam ki.

1945. június 5., Újvidék

A 14/1945

Az országos háborús bűnöket vizsgáló bizottság továbbítja a Vajdasági Ügyészségnek azt az értelmezést, amely Vajdaság népeinek nemzeti becsülete elleni bűncselekmények és kihágások elítélését végző bíróság munkájára vonatkozik, és amelyben meghatározzák a bűncselekmény fogalmát, tartalmát és fajtáját, illetve azokat a kritériumokat, melyekkel a bűntetteket megkülönböztetik a kihágásoktól. (9 lap)

1945. június, Belgrád

A 107/1945

Demokratikus Föderatív Jugoszlávia ügyésze továbbítja a vajdasági ügyésznek azt a leiratot, melyben meghatározzák a háborús bűnöket kivizsgáló bizottság hatáskörét. (1 lap)

1945. augusztus 8., Újvidék

A 132/1945

A vajdasági ügyész továbbítja a járási ügyészeknek a büntetések fajtáiról hozott törvényt és a kapcsolódó utasítást, amely 1945. július 26-án lépett életbe.

1945. július 29., Zsablya

K 49/1945

A Zsablyai Járási Népbíróság továbbítja a vajdasági ügyésznek Kalocsi József zsablyai lakosra vonatkozó teljes dokumentációt, mely a szabadkai katonai parancsnokság hadbíróóságának ítéletére vonatkozik. Kalocsait golyó általi halálra és vagyonának teljes elkobzására ítélték a Népfelszabadító Hadsereg egységének megbontására irányu-

ló romboló tevékenysége miatt, mivel a Petőfi Brigád ellen nyilvánosan agitált. A vajdasági ügyész jelentést kér arra vonatkozóan, hogy végre hajtották-e az ítéletet és a vagyonelkobzást. (7 lap)

1945. december 10., Újvidék

K 294/1945

A vajdasági ügyész továbbítja Szerbia ügyészenek Kurti József, zsablyai lakos ügyiratát, akit az Újvidéki Kerületi bíróság halálra ítélt, és ezt az ítéletet a Vajdasági Legfelsőbb Bíróság megerősítette. A vajdasági ügyész kéri, hogy a megkegyelmezési kérvényt minél előbb tárgyalják meg, és vessék el, mivel Kurtit a razziában való részvétel miatt ítélték el. Az ítélet végrehajtása elégtételül szolgálna Zsablya lakosai számára. (6 lap)

1945. november 21., Újvidék

K 306/1945

A vajdasági ügyész fellebbezést nyújt be a Zombori Kerületi Bíróság ítéletére, és indítványozza, hogy a Vajdasági Legfelsőbb Bíróság semmisítse meg Pál Oszkár, bezdáni lakos, a leventék nevelőjének megkegyelmezéséről hozott határozatát. Mellékletként csatolva van a Vajdasági Legfelsőbb Bíróság ítélete, melyben Pál Oszkárt bűnösnek nyilvánítják, és szabadságvesztéssel egybekötött 5 évig terjedő kényszermunkára ítélik. (10 lap)

1945. augusztus 16., Újvidék

KSČ 2/1945

A vajdasági ügyész átiratot intéz a Mitrovicai Kerületi ügyészhez, melyben jelentést kér arról, hogy Haug Antal csonoplyai katolikus pap, gyanúsított, a mitrováci börtönben van-e. Erre a jelentésre azért van szükség, mert a Vajdasági Ügyészség vádat emelt Haug Antal ellen a megszállókkal való politikai együttműködés gyanúja miatt. A Mitrovicán lévő büntetést végrehajtó intézet átirata értesíti a vajdasági ügyészt, hogy Haug Antal a Zombori Hadbíróság ítélete alapján ebben az intézetben töltötte büntetését, de vérhasban elhunyt. (21 lap)

1945. november 18., Újvidék

OZ 7/45

A vajdasági ügyész, Dr Slavko Kuzmenović, jelentést küld az újvidéki Népvédelmi Bizottságnak (OZNA) Dr Pumer Sándor topolyai királyi jegyzőőről. Csatolva van Dr Gyetvai Károly, vajdasági ügyész helyettese jelentése Dr Pumer Sándor magatartásáról a megszállás alatt. (4 lap)

1945. november 21., Belgrád

OZ 8/45

Demokratikus Föderatív Jugoszlávia ügyésze továbbítja a vajdasági ügyésznek azt a körlevelet, miszerint azoknak a bírósági eljárásoknak, amelyeket a Népvédelmi Osztály kezdeményezésére indítottak el, a teljes dokumentáció egy példányát a nyilvántartás miatt vissza kell juttatni a Népvédelmi Osztálynak, mivel az Népvédelmi osztálynak nincs joga a bíróságoktól elkérni az ítéletek egy példányát. A vajdasági ügyész továbbítja a körlevelet az összes kerületi ügyésznek. (6 lap)

Kelkezés nélkül

OZ 9/45

Szigorúan bizalmas jelzéssel ellátott irat a Demokratikus Föderatív Jugoszlávia Honvédelmi Minisztérium Népvédelmi Osztálya számára, mely a vizsgálati eljárás levezetésével kapcsolatos utasításokat tartalmazza. Az utasítás meghatározza az eljárás minden részletét, az eljárás elindítását, felderítését és kivizsgálását, a vizsgálati fogságot, a gyanúsított előállítását, az előállított jogát és kötelezettségét, a jegyzőkönyv vezetését, a lakások átkutatását és a megmotozást. Az utasítást Dr Joža Bilfan ügyész írta alá. (6 lap)

AZ ALÁBBI FONDOK KERÜLTEK BEMUTATÁSRA

- F. 169 Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság – Újvidék (1943–1945) 1944–1945
- F. 170 Bánát, Bácska és Baranya Katonai Közigazgatása – Újvidék (1944–1945), 1944–1945
- F. 171 Bácska és Baranya Katonai Körzete – Újvidék (1944–1945), 1944–1945
- F. 172 Bánát Katonai Körzete – Nagybecskerek (Petrovgrad) (1944–1945), 1944–1945
- F. 177 Vajdaság Népeinek Nemzeti Becsülete Elleni Bűncselekmények és Kihágások Elítélését Végző Bíróság (1945), 1945
- F. 183 A Megszállók és Bűncselekményeit Kivizsgáló Vajdasági Bizottság (Háborús Bűnöket Kivizsgáló Bizottság) (1944–1948), 1941–1947
- F. 207 Vajdasági Legfelsőbb Bíróság – Újvidék (1945–1991), 1945–1986
- F. 209 Vajdasági ügyészség – Újvidék (1945–1991), 1945–1965

